

17. Kizlova A. A. Oblachennia moshchiv u Kyievo–Pecherskii lavry yak proiav komunikatsii navkolo pecherynykh sviatyn (XIX – pochatok XX st.) / A. A. Kizlova // Materiály XI mezinárodní vědecko–praktická konference «Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2015». – Díl 7. Historie. Filosofie. Politické vědy. – Praha: Education and Science. – S.38–44.

18. Kizlova A. A. Oblashtuvannia prostoru navkolo moshchei sviatykh u pecherakh Kyievo–Pecherskoi lavry yak sposib komunikatsii z bohomołtsiamy (kinets XVIII – pershi desiatylittia XX st.) / A. A. Kizlova // Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: NTUU «KPI», 2015. – Vyp.39. – S.5–19.

19. Kizlova A. A. Praktychni zakhody navkolo moshchei sviatykh u pecherakh Kyievo–Pecherskoi lavry, spriamovani na komunikatsii z bohomołtsiamy (kinets XVIII – pershi desiatylittia XX st.) / A. A. Kizlova // Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats. – K.: NTUU «KPI», 2015. – Vyp.40. – S.14–24.

20. Kizlova A. A. Rechove seredovyshe kyivskykh pravoslavnykh sviatyn u kints XVIII – pershykh desiatylittia XX st. / A. A. Kizlova // Storinky istorii. Zbirnyk naukovykh prats. – 2012. – Vyp.33. – S.32–43.

21. Kovalevskij A. Puteshestvie bogomol'ca v Kozel'shynu dlja poklonenija novoproslavlennoj chudotvornoj ikone i v Kiev / Kovalevskij A. – B. m. i g. – Vyrezka iz zhurnalá «Dushepoleznoe chtenie». – S.274–453.

22. Kratkoie istoricheskoe opisanie Kievo–Pecherskoj lavry. – K.: KPL, 1795. – 171 s.

23. Lebedincev P. G. Kievo–Pecherskaja lavra v ee proshedshem i nyneshnem sostojanii / Lebedincev P. G. – K.: A. Davydenko, 1886. – 111 s.

24. Litvinenko Ja. V. Inter'ery lavrskih peshher i ih genesis / Ja. V. Litvinenko // Cerkovnye drevnosti: Sb. materialov III mezhdunar. konf. «Cerkovnaja arheologija: liturgicheskoe ustrojstvo hramov i voprosy istorii hristianskogo bogoslužhenija» (Sevastopol', 2003). – Simferopol', 2005. – S.350–357.

25. Mazer K. P. Obrazy Kyieva seredyny XIX st. / Mazer K. P. – [Niustrems]: [S.n.], 1999. – 63 s.

26. Mamaev N. I. Zapiski: [Lavra i peshhery v 1850–h gg.] / N. I. Mamaev // Istoricheskij vestnik. – 1901. – №9. – S.787–790.

27. N. Ch. Kiev i ego svjatyni: S 46 risunkami i planami / N. Ch. – M.: tip. T–va I. D. Sytina, 1900. – 146, VI s.

28. Nesenjuk I. Svjatyh pereodevajat s radost'ju i strahom / I. Nesenjuk // Novaja. – 2009. – 3 ijulja [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://novaya.com.ua/?articles/2009/07/03/095903–11>

29. Opis' cerkovnomu imushhestvu (na Dal'nih peshherah), 1823 r. – IR NBUV. – F.1. – Spr.5414. – 263 ark.

30. Petrovskij S., prot. Kiev, ego svjatyni i drugie dostoprimechatel'nosti / Petrovskij S. – 6 izd. – Odessa: B/i, 1914. – 110 s.

31. Putevoditel' po svjatym mestam Kievo–Pecherskoj lavry. – Izd. 9. – K.: KPL, 1898. – 183 s.

32. Rasskazy dlja naroda iz zhitij svjatyh ugodnikov kievo–pecherskih. – Izd. 2–e. – Odessa: Fesenko, 1910. – 290 s.

33. Svin'in I. P. Pecherskaja lavra i peshhery / I. P. Svin'in // Syn otechestva. – 1816. – №36. – S.265–289.

34. Svjatye peshhery Kievo–Pecherskoj lavry // Russkij hudozhestvennyj listok / Izd. V. Timm. – 1859. – №25. – S.79.

35. Svjatyni i drevnosti velikogo grada Kieva / Strahov. – SPb.: Mirovoj vestnik, 1867. – 40 s.

36. Hrushhovi I. P. Bogomol'cy u svjatyn' Kieva Lavra / I. P. Hrushhovi, V. Hrushhova. – SPb.: Postojan. komis. po ustrojstvu nar. chtenij, 1897. – 68 s. – (Narodnye chtenija).

37. Cehanskaja K. V. Pochitanie moshhej svjatyh i mogil podvizhnikov blagochestija: istoki i sovremennye formy / K. V. Cehanskaja // Tradicii i sovremennost': Nauch. pravoslav. zhurn. – №6. – S.20–36.

38. Shulha Ia. M. Palomnytstvo do kyivskykh pravoslavnykh sviatyn u XVIII st.: sotsioantropologichnyi vymir [Tekst]: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Shulha Yana Mykhailivna. – K., 2015. – 272 ark.

39. Shhepanskaja T. B. Krizisnaja set' (tradicii duhovnogo osvoenija prostranstva) / T. B. Shhepanskaja // Russkij Sever. K probleme lokal'nyh grupp [Red.–sost. T. A. Bernshtam]. – SPb.: MAJe, 1995. – S.110–176.

Kizlova A. A., candidate of historical sciences, doctoral of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (Ukraine, Kyiv), ant_kiz@ukr.net

Brethren of Kyiv Pechersk Lavra in Social Relations Connected with Places of St. Anthony and St. Theodosius Burial in the Caves (Late 18th – Early 20th ct.)

The work deals with features of St. Anthony and St. Theodosius places of burial as places of communication in comparison with other sacred objects in the Caves of Kyiv Pechersk Lavra. The conclusions were made on the base of synthesis,

analysis, comparative historical methods, principles of historicism and objectiveness. St. Anthony and St. Theodosius burials were decorated according more to their symbolic than material meaning. Though, the main place of St. Theodosius relics veneration was located in Dormition cathedral. The earthly remains of both St. Anthony and St. Theodosius weren't directly accessible for prayers and for some communicative practices. Nevertheless, the burial places of these Saints were made the central sanctuaries in the Caves of Lavra. The participation of the Caves guides in this process is quite possible. The sacred objects keepers weighed their words about the sanctuaries (including the St. Anthony and St. Theodosius burials).

Keywords: St. Anthony and St. Theodosius of the Caves, Kyiv Pechersk Lavra (late 18th – early 20th ct.), monks, social relations, sacred object, holy relics, tomb, caves.

Кизлова А. А., кандидат исторических наук, докторант, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (Украина, Киев), ant_kiz@ukr.net

Братия Киево–Печерской Успенской лавры в социальных взаимодействиях вокруг захоронений свв. препод. Антония и Феодосия в пещерах (конец XVIII – начало XX вв.)

Выделены особенности мест захоронения свв. препод. Антония и Феодосия Печерских как ячеек коммуникативного пространства сравнительно с другими пещерными святынями Лавры. С помощью синтеза, анализа, сравнительно–исторического метода, на основе принципов историзма и объективности сделаны такие выводы. В оформлении мест захоронения свв. препод. Антония и Феодосия Печерских главной была идея почитания святыни, а не их материальная суть. Впрочем, основной ячейкой почитания мощей св. препод. Феодосия стала расположенная в Успенском соборе Киево–Печерской лавры. Незвизуя на недоступность мощей исследуемых святых для прямого контакта с верующими и некоторых других коммуникативных практик, их надобно выделяли как центральные святыни пещер. Возможно, и благодаря пещерным проводникам. Хранители взвешивали, какие сведения о святых, в том числе исследуемых, лучше распространять, а какие – удерживать при себе.

Ключевые слова: свв. препод. Антоний и Феодосий Печерские, Киево–Печерская лавра конца XVIII – начала XX вв., монахи, социальное взаимодействие, святыня, мощи, погребение, пещеры.

* * *

УДК 94(477)«18/19»(045)

Гедін М. С.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України і туризмознавства, Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ), maks300011@yandex.ru

ЗАРОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ ІСТОРИЧНУ ТА СУСПІЛЬНО–ПОЛІТИЧНУ ДУМКУ СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано історію зародження, становлення та сутність слов'янофільства як суспільно–політичної течії в Російській Імперії і конкретно–історичного явища суспільної думки першої половини – середини ХІХ століття, а також його вплив на українську історичну та суспільно–політичну думку середини ХІХ століття. Показано, що витоки слов'янофільства треба шукати на початку ХV століття, коли в суспільстві активно обговорювалися дві основні проблеми – відношення церкви до ересі і занепад моралі в монастирях. На початку ХVІ століття висувається ідея Москви як третього Риму, яка протягом ХVІІ століття перетворюється в панівну ідеологію Російської держави під назвою – «Москва – Третій Рим». Вплив її відідуки цієї теорії знайшли своє відображення в ідеях слов'янофілів в середині ХІХ століття. Зазначається, що слов'янофільство виробило своєрідну ідею історичного розвитку Росії, а також знайшло відображення в поглядах і діяльності українських вчених.

Ключові слова: слов'янофіли, слов'янофільство, слов'янофільська ідея, ХІХ століття, громадське життя.

Динаміка сучасних взаємин між Україною та Росією є намаганням останньої продовжити деструктивну імперську політику. Початок утвердження такої політики простежувався протягом всього ХІХ століття – в часи найбільшого територіального розширення Російської імперії.

Велика Французька революція та Наполеонівські війни на зламі ХVІІІ–ХІХ століть обумовили активне включення Російської імперії в європейський політичний

процес і покликали до життя низку реформ, нову систему законодавства, ініційовану М. М. Сперанським [10, с. 110]. Водночас активізувалося виникнення опозиційних таємних товариств, які потребували поглиблення суспільних перетворень у країні.

Розгром повстання декабристів у 1825 році і розправа Миколи I над його учасниками поклали початок періоду жорсткої політичної реакції, що викликала новий етап суспільно-політичної трансформації. Посилився інтерес до теоретичних пошуків і філософського осмислення дійсності, домінантою яких стало позиціонування до визначальних явищ суспільно-політичного і духовного життя Європи.

За таких неоднозначних історичних обставин у середині XIX століття в Російській імперії починають формуватися дві течії російської суспільно-політичної думки – «східна» і «західна». Найбільш чітке теоретичне і громадсько-політичне оформлення вони отримали в 30–60-х роках XIX століття. Першу тенденцію представляли слов'янофіли, а другу – західники. Представники цих двох течій в активних наукових дискусіях обстоювали свої погляди на минуле, сучасність та майбутнє Росії і призвели до «порушення розумових інтересів і початку кардинальних змін в суспільно-політичному житті Російської Імперії» [8, с. 45].

Актуальність пропонованої статті полягає в тому, що так зване слов'янофілство («класичне», «істинне») належить до найбільш значних явищ суспільно-політичної думки XIX століття, яке помітно вплинуло на богословські, філософські, історичні теорії та погляди. На кінець 1970-х рр. стало очевидним, що ґрунтовне дослідження слов'янофілства як багатоаспектної наукової проблеми можливе за участю представників майже всього циклу гуманітарних наук.

Життя і погляди слов'янофілів (О. С. Хом'якова, І. В. Кіреєвського, П. В. Кіреєвського, К. С. Аксакова і І. С. Аксакова, Ю. Ф. Самаріна і деяких інших) протягом вже більше 150 років привертають увагу не тільки істориків, але й інших представників гуманітарного знання, культури і мистецтва в Росії, СРСР, а також далеко за їхніми межами [7, с. 38].

В період 1860-х – першій половині 1870-х рр. спадкоємцями слов'янофілів і близькими за поглядами до них людьми було видано значну кількість слов'янофільських праць, раніше маловідомих або невідомих взагалі. Велика роль у публікації спадщини слов'янофілів, а також коментарів до неї належала представникам церковної історіографії (М. П. Гілярову–Платонову [4], М. І. Барсову [2]). Однак, значного поширення і впливу на слов'янофілів ці погляди не одержали.

Післявоєнний період становить собою суперечливий час в історіографії слов'янофілства. З одного боку, він характеризувався деякою активізацією інтересу до цього явища, спробами дати йому більш об'єктивну оцінку (друга половина – кінець 1940-х років; друга половина 1960-х – початок 1970-х років), радянським розумінням його як реакційного, консервативного явища, що закінчилося проведенням у 1969 році дискусії про слов'янофілство, а також появою в середовищі філологів першої радянської монографії про слов'янофілів, автором якої був Ю. З. Янковський [13]. Однак, в той же час сама слов'янофільська спадщина практично не видавалася, а тому теоретичне осмислення проблеми

могло здійснюватися тільки в рамках традиційного догматичного тлумачення марксизму–ленінізму.

Пропонована стаття має на меті проаналізувати виникнення, становлення і сутність так званого слов'янофілства як конкретно-історичного явища суспільної думки першої половини – середини XIX століття, яке виробило своєрідну ідею історичного розвитку Росії, а також знайшло відображення в поглядах і діяльності українських учених.

Слов'янофілство (від «слов'янин» і грец. «любити» – слов'янолюбство) як світоглядно-ідеологічна і суспільно-політична течія виникло в Росії у 1840–1870 роках на противагу суспільній орієнтації на Західну Європу (так званих «західників»). Представники слов'янофілства протиставляли Росію Заходіві, православ'я як «єдину правдиву християнську релігію» – католицизмові. Слов'янофілство ідеалізувало історію й суспільний лад Московської держави (зокрема, допетровської доби), а також її соціальні інститути, общину, артілі тощо [4, с. 39]. Російські слов'янофіли (Олексій Хом'яков, Іван Кіреєвський, Петро Кіреєвський, Іван Аксаков, Констянтин Аксаков, Юрій Самарін, Іван Беляєв та інші) виступали за скасування кріпацтва та захищали деякі демократичні свободи, але були прихильниками державного і національного централізму в Російській імперії [7, с. 32]. Вони вважали, що Росія має очолити всі слов'янські народи й керувати ними, і були проти позитивного вирішення українського і навіть польського питань [7, с. 38].

Історичною передумовою зародження слов'янофілства прийнято вважати знамениту суперечку XV століття між «іосифлянами» і заволзькими старцями, представниками яких були відповідно Іосиф Волоцький і Ніл Сорський [9, с. 31]. Заручившись підтримкою російського царя Івана III, «іосифляни» перемогли в суперечці, що і прийнято вважати розривом з візантійською церквою на користь московсько-руського начала.

Пізніше, саме завдяки перемозі «іосифлян», вперше висувається теорія «Москва як третій Рим», започаткована на початку XVI століття монахом псковського Спасо-Слезаровського монастиря Філофеєм. Протягом XVI століття ця ідея перетворюється в панівну ідеологію Російської держави. Впливи й відгуки теорії «Москва як третій Рим» знайшли своє відображення в тому числі в ідеях слов'янофілів.

Часом зародження слов'янофілства вважається зима 1838–1839 рр., коли у літературних салонах Москви стався обмін посланнями між О. С. Хомяковим («Про старому і новому») і І. В. Кіреєвським («У відповідь О. С. Хомякову») [5, с. 268]. Власне ці два діячі і склали основу гуртка «старших» слов'янофілів, які розробляли доктрину слов'янофілства. У культурному сенсі слов'янофілство постало на полі романтизму, зокрема в руслі переосмислення філософських ідей Ф.–В. Шеллінга та Г.–В. Гегеля [5, с. 268–269]. Виникненню слов'янофілства передував тривалий період поширення антизахідних настроїв серед російської громадськості кінця XVIII – початку XIX століть, що часто асоціювалися з новим російським патріотизмом. Поширення в російському суспільстві антизахідних настроїв мали вигляд неприйняття європейських новацій, критики всього європейського, протиставлення російського суспільства європейському, суб'єктивістське трактування російської культури на противагу європейській.

Слід зазначити, що навіть в самому середовищі слов'янофілів спостерігалася певна строкатість і неоднорідність суспільно-політичних поглядів. Зокрема, розрізняють «старших» слов'янофілів (К. Аксаков, І. Киреевський, О. Хом'яков, Ю. Самарін та ін.), «молодших» слов'янофілів (І. Аксаков, Д. Валусь, П. Киреевський, О. Кошельов, Ф. Чижов та ін.), «офіційних», або «правих», слов'янофілів (М. Погодін, С. Шевирьов та ін.), «почвенників» (А. Григор'єв, Ф. Достоевський, М. Страхов та ін.), «пізніх» слов'янофілів, або «неослов'янофілів» (М. Данилевський, К. Леонтьєв та ін.). Щоправда, останніх вчені зараховують до представників слов'янофілства з численними обумовленнями та застереженнями [11, с. 112].

На початку 40-х рр. XIX століття, представники слов'янофілства називали себе «московською партією», «московським», «руським» чи «слов'яно-християнським» напрямом в суспільно-політичному житті XIX століття, «москвичами», «східниками» (російськими «восточниками») на противагу західникам, яких пов'язували із Санкт-Петербургом.

Термін «слов'янофілство» запозичили західники у прибічників М. Карамзіна, які так називали архаїчну доктрину міністра народної освіти Російської імперії О. Шишкова, апологета «слов'яно-російського стилю» і, в той же час, автора так званого «чавунного» цензурного статуту 1826 року, який забороняв друкувати все, що мало яке-небудь політичне підґрунтя. Відтак західники стали застосовувати назву «слов'янофілство» щодо своїх опонентів – слов'янофілів 1830-х рр. – з іронічним підтекстом [7, с. 39].

Спочатку змагання слов'янофілства та західництва розгорталася у вербальній формі, зокрема на диспутах першої половини 1840-х рр. у відомих московських салонах Є. Єлагіної, К. Павлова, Д. Свербеева, П. Чадаєва та ін. [3, с. 333]. Від середини 1840-х рр. полеміка слов'янофілів та західників перемістилася на сторінки періодики та стала знаковим явищем російської публіцистики дореформеної доби. Протягом 1840–1850-х рр. сформувалося досить широке коло періодичних видань, які дотримувалися слов'янофілської орієнтації: журнали «Москвитянин», «Русская беседа», «Сельское благоустройство», газети «Молва» та «Парус», збірник «Московский сборник» та ін. [3, с. 333–334]. Частина праць слов'янофілів поширювалася в рукописному вигляді, зокрема в копіях, інша частина творів прихильників слов'янофілства була заборонена російською цензурою.

Своєрідність політичних та соціальних засад Росії представники слов'янофілства вбачали в гармонійному співіснуванні всіх станів, у поземельній російській громаді та артілях, у православних основах суспільства, яке вони ототожнювали з «єдиним і справжнім» християнством. Слов'янофіли відстоювали думку, що християнство (православ'я) з'явилося на Русі в «чистому, незайманому» вигляді з Візантії, а не із Заходу, де вчення Ісуса Христа спотворили раціоналізм та прагматизм європейських теологів і філософів, поширення індивідуалізму в суспільному житті. Саме на ідеї неповторності та виключності Росії спиралися погляди слов'янофілів про хибність або, принаймні, обмеженість західноєвропейських стандартів економічного, політичного і культурного розвитку, які в XIX столітті породили в Європі соціальну напруженість

і песимізм, спричиняли революційні потрясіння, народні бунти, громадянські війни. Таким чином народжувалася і формувалася одна із провідних слов'янофілських тез про «однобокий раціоналізм» Заходу, який визначався як абсолютно неприйнятний для Росії [7, с. 43].

Імперія Романових, на переконання представників слов'янофілства, мала своєрідний захист від «європейських хвороб» у вигляді відомої «уваровської тріади» (від імені міністра народної освіти Російської імперії графа С. Уварова): православ'я, самодержавство, народність. Втім, на відміну від «правих» слов'янофілів, «старші» слов'янофіли трактували уваровську тріаду в дусі ідеалізації патріархальних підвалин російського життя: православ'я уявлялося як істинне початкове християнство, соборність та цілісність духу. Самодержавство ототожнювалося з інститутом імперської влади, зокрема із царем та його місією «добровільного грішника», котрий несе на собі тягар «гріха влади», на яку не має права [7, с. 45]. Народність розглядалася слов'янофілами як уявна православна община, яка символізує солідарність та моральність, урешті-решт оберігає національний устрій та ідеал громадянського життя. Представники слов'янофілства вважали общину порушним гарантом російської самобутності як у минулому та сучасному, так і в контексті майбуття. Самі ці національні риси, на думку слов'янофілів, давали Росії шанс уникнути жаклих соціальних катаклізмів, властивих європейському Заходу, віднайти й осягнути свій шлях подолання внутрішніх конфліктів, а також давали змогу стати духовним і політичним центром усього слов'янства [7, с. 48].

Ряд слов'янофілів брали активну участь у підготовці земельної реформи 1861 року (О. Кошельов, Ю. Самарін та ін.), а також виступали за скасування цензури, смертної кари, тілесних покарань (у рамках військової реформи), за створення гласних судів присяжних та ін. (у рамках судової реформи) [6, с. 502]. Слов'янофіли не мали виразних соціально-політичних та історичних візій, зокрема виступали із критикою кріпацтва, так як воно, на переконання слов'янофілів не відповідало християнським канонам [6, с. 501].

В той же час, представники слов'янофілства були непримиреними противниками соціальної революції, зокрема розглядали соціалізм і капіталізм як «хворобу західного духу» [1, с. 201]. Слов'янофіли відводили російському самодержавству роль моральної сили, котра в майбутньому може сполучитися із широкою гласністю та всенародним представництвом. Наприклад, І. Аксаков був прибічником «ідеальної монархії» і навіть виступав із проектом самоліквідації дворянства [1, с. 203]. Російську історію прихильники слов'янофілства поділяли на допетровську та петровську епохи, зокрема, засуджували царя Петра I за розрив «етичного зв'язку» з народом, підпорядкування Церкви державі, за відміну інституту патріаршества, відмову від самобутніх засад російської культури та суспільного устрою, запозичення суспільних і культурних інститутів Заходу тощо [1, с. 204]. Наслідком петровських перетворень, на думку слов'янофілів, став розкол російського суспільства на європеїзовану інтелігенцію та народ, що зберігав традиційну руську культуру.

В той же час, представники слов'янофілства зовсім не були реакціонерами, якими їх іноді зображують в історичній літературі. Вони були швидше своєрідними

утопістами. Суспільний ідеал слов'янофіли вбачали у вільній від будь-якої речової залежності високоморальній особистості [7, с. 41]. На думку слов'янофілів, свобода особистості передбачає, як незалежність від раціональності мислення, так і незалежність від будь-якого авторитету. Особистість сама пізнає моральну істину і пізнає її лише розумом, а, згодом, почуттями, вірою, інтуїтивно. Свобода особистості може бути сприйнята як сваволя, бо ця свобода підпорядкована моральній необхідності, яка, в свою чергу міститься у релігійних цінностях. Однак, свободу особистості, яка протиставила себе суспільству, слов'янофіли порівнювали зі свободою, яку «смерть дає органічним елементам розлагаючогося тіла» [7, с. 43]. Джерела моральних відносин представники слов'янофілства вбачали в гармонійних сімейних стосунках. Крім того, на їх переконання, за принципом цих відносин має будуватися громада і держава [7, с. 44].

Коли слов'янофіли вказували на так звані «особливі шляхи Росії», вони не розглядали його досягнення через збереження тієї соціальної реальності яка сформувалася в Росії в першій половині і середині XIX століття. Представники слов'янофілства стверджували існування характерних і традиційних для Росії соціальних і моральних цінностей, які за своєю суттю були протилежними цінностям західноєвропейської культури. Одне з найголовніших завдань слов'янофіли вбачали в тому, щоб повністю втілювалися у життя найкращі цінності самобутньої російської культури.

Слов'янофіли не заперечували досягнень європейської культури у сфері математично-природничої грамотності, освіти, культури поведінки. Але вони вважали, що у ході розвитку західної культури на перший план виходять негативні сторони: матеріалізм, атеїзм, обрядовість, пріоритет форм духовного та соціального життя над змістом, утилітаризм, вузький раціоналізм, а також індивідуалізм, які формують і утверджують егоїзм.

Водночас слов'янофіли прагнули прикладом своєї діяльності нав'язати тогочасному суспільству думку про необхідність повернення до старого руського стилю життя, протиставляючи його ранньомодерним європейським запозиченням. Наприклад, прихильники слов'янофілства вбиралися в одяг, який, за їхніми уявленнями, відповідав російським національним традиціям, відпускали бороди, котрі вважалися неодмінною складовою зовнішнього вигляду як нижчих, так і вищих суспільних станів Московської держави. У такому вигляді вони з'являлися на вулицях Москви, відвідували аристократичні зібрання, зустрічалися з іноземцями, демонстративно порушували загальноприйнятий суспільний етикет тощо. Ці публічні демонстрації призвели до урядової реакції, що виявилось у законодавчій забороні дворянству носити бороди у квітні 1849 року [3, с. 334]. Згодом були заарештовані деякі слов'янофіли (І. Аксаков, Ю. Самарін), а рукописи прибічників слов'янофілства зобов'язали надсилати на перевірку до Головного управління цензури. Зі смертю знаних провідників слов'янофілів (К. Аксаков, І. Киреевський, О. Хом'яков та ін.) ця світоглядно-ідеологічна і суспільно-політична течія поступово втрачала свою креативність.

Слов'янофілство справило неоднозначний вплив на українську історичну та суспільно-політичну думку. З-поміж українських учених та діячів у річницю ідей раннього слов'янофілства 1830-х рр. перебував

М. Максимович, який активно полемізував з М. Погодіним у «Філологічних листах», опублікованих у журналі «Русская беседа» у 1856 році. [5, с. 273].

Певні ідеї слов'янофілства поділяв М. Костомаров, хоч і не вважав себе ані прибічником західництва, ані послідовником слов'янофілства. Водночас московські слов'янофіли негативно поставилися до діячів Кирило-Мефодіївського братства, які висували принципи рівноправ'я у взаєминах слов'янських народів. Історичні студії М. Костомарова в 1860-х рр. різко засуджували й критикували «почвенники», зокрема за його неоднозначне ставлення до Москви. Водночас помітний вплив ідеї слов'янофілства, приміром візія К. Аксакова про роль общини в історії Русі, справили на формування історичних та суспільно-політичних поглядів раннього В. Антоновича, зокрема його славнозвісного «культу» громади. Натомість із гострою критикою послідовників слов'янофілства виступали П. Куліш та М. Драгоманов.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що слов'янофілство ніколи не було чимось монолітним, уніфікованим. Кожен мислитель, якого ми тією чи іншою мірою відносимо до цього напрямку суспільно-політичної думки XIX століття, сформулював свою неповторну концепцію самобутнього, самодостатнього історичного розвитку, наповнив її відповідними логічними побудовами та фактажем. О. Хом'яков виводив свою концепцію з ідеї протиборства у світі двох типів релігій – кушитських та іранських, К. Аксаков говорив про внутрішню і зовнішню істину, котрі визначають подальшу специфіку культур різних народів, І. Киреевський акцентував увагу на ролі античної спадщини у тих самих процесах. Тобто кожен мислитель повністю індивідуально і неповторно будував власну концепцію. Так само і в Україні ідеї слов'янофілства мали свої національні особливості, які відбилися в працях багатьох визначних українських учених.

Список використаних джерел

1. Аксаков К. С. Полное собрание сочинений. Том I. Изданный под редакцией И. С. Аксакова: Сочинения исторические. – М.: университетская типография, 1889.
2. Барсов Н. И. Новый метод в богословии // Христианское Чтение. – 1869. – №2–4.
3. Благова Т. И. Родоначальники славянофильства. Алексей Хомяков и Иван Киреевский. – М.: Высшая школа, 1995.
4. Гиляров-Платонов Н. П. О судьбе убеждений // Русская Беседа. – 1860. – №2. – С.16–22.
5. Дудзинская Е. А. Русские славянофилы и зарубежное славянство // Методологические проблемы истории славистики. – М., 1978. – С.261–281.
6. Єгоров Б. Ф. Про націоналізм і панславізм слов'янофілів // Історія російської культури. – Т.5. (XIX ст.). – М., 1996. – С.490–525.
7. Каплін О. Д. Слов'янофілська ідея історичного розвитку Росії: дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005.
8. Каплін О. Д. Сутність і види російської монархії в осмисленні слов'янофілів // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2003. – Вип.13. – С.44–48.
9. Оглоблин О. Московська Теорія III Риму в XVI–XVII ст. – Мюнхен, 1951. – 432 с.
10. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
11. Хевроліна В. М. Ідея слов'янської єдності в зовнішньо-політичних уявленнях пізніх слов'янофілів (кінець 1870 – сер. 90-х гг. XIX ст.) // Слов'янський питання: Віхи історії. – М., 1997. – С.90–99.
12. Хомяков А. С. Письмо к А. Н. Попову о т 23 октября 1848 г. // Полное собрание сочинений. – М., 1900. – Т.8. – С.188–189.
13. Янковский Ю. З. Из истории русской общественно-литературной мысли 40–50-х гг. XIX столетия. – К., 1972. – 345 с.

References

1. Aksakov K. S. Polnoe sobranie sochineniy. Tom I. Izdannyi pod redaktsiyei I. S. Aksakova: Sochineniya istoricheskie. – M.: universitetskaya tipografiya, 1889.
2. Barsov N. I. Novyyi metod v bogoslovii // Hristianskoe Chtenie. – 1869. – №2–4.
3. Blagova T. I. Rodonachalniki slavyanofilstva. Aleksey Homyakov i Ivan Kireevskiy. – M.: Vysshaya shkola, 1995.
4. Gilyarov–Platonov N. P. O sudbe ubezhdenny // Russkaya Beseda. – 1860. – №2. – S.16–22.
5. Dudzinskaya E. A. Russkie slavyanofily i zarubezhnoe slavyanstvo // Metodologicheskie problemy istorii slavistiki. – M., 1978. – S.261–281.
6. Yehorov B. F. Pro natsionalizm i panslavizm slov'yanofiliv // Z istoriyi rosiys'koy kul'tury. – T.5. (XIX st.). – M., 1996. – S.490–525.
7. Kaplin O. D. Slovo'yanofil's'ka ideya istorichnoho rozvytku Rosiyi: dys... d–ra ist. nauk: 07.00.02 / Kharkivs'kyy natsional'nyy un–t im. V. N. Karazina. – Kh., 2005.
8. Kaplin O. D. Sutnist' i vydy rosiys'koy monarkhiyi v osmyslenni slov'yanofiliv // Zbirnyk naukovykh prats'. Seriya «Istoriya ta heohrafiya» / Khark. derzh. ped. un–t im. H. S. Skovorody. – Kharkiv, 2003. – Vyp.13. – S.44–48.
9. Ohloblyn O. Moskov's'ka Teoriya III Rymu v XVI–XVII st. – Myunkhen, 1951. – 432 s.
10. Subtel'nyy O. Ukrayina. Istoriya. – K.: Lybid', 1991. – 512 s.
11. Khevrolina V. M. Ideya slov'yans'koy yednosti v zovnishn'opolitychnykh uyavlennyakh piznikh slov'yanofiliv (kinets' 1870 – ser. 90–kh hh. XIX st.) // Slovo'yans'kyy pytannya: Vikhy istoriyi. – M., 1997. – S.90–99.
12. Homyakov A. S. Pismo k A. N. Popovu o t 23 oktyabrya 1848 g. // Polnoe sobranie sochineniy. – M., 1900. – T.8. – S.188–189.
13. Yankovskiy Yu. Z. Iz istorii russkoy obschestvenno–literaturnoy mysl'i 40–50–h gg. XIX stoletiya. – K., 1972. – 345 s.

Gedin M. S., candidate of historical sciences, senior lecturer, senior lecturer of department of History of Ukraine and tourism, Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv), maks300011@yandex.ru

The emergence of slavophilism in Russian Empire also his influence on the Ukrainian historical and social–political thought in the mid of the XIXth century

Analyzed the history of origin, the formation and the essence of slavophilism as a social–political movement in Russian Empire and specific historical phenomenon of the social thoughts in the first half–mid of the XIXth century, also his influence on the Ukrainian historical and social–political thought in the mid of the XIXth century. Viewed, that the sources of slavophilism must be search at the beginning of XVth century, when in society were actively discussed two main problems – the relation of the church to heresy and the decline of moral in the priory. At the beginning of XVIIth century retractable the idea of Moscow as the third Rome, which during of XVIIth century was turned into the main ideology of Russian Empire under the name – «Moscow the Third Rome». The effects and coments about this theory found their way in ideas of slavophiles in the middle of XIXth century. Mentioned that slavophilism was created an original idea of historical development of the Russia, and also had been reflected in views and activities of the Ukrainian scientists.

Keywords: Slavophiles, slavophilism, Slavophile idea, XIXth century, social life.

Gedin M. S., kandidat istoricheskikh nauk, docent, docent kafedry istoriyi Ukrainy i turizmovedeniya, Kievskiy natsional'nyy lingvisticheskiy universitet (Ukraina, Kiev), maks300011@yandex.ru

Зарождение славянофильства в Российской Империи и его влияние на украинскую историческую и общественно–политическую мысль середины XIX века

Проанализирована история зарождения, становления и суть славянофильства как общественно–политического течения в Российской Империи и конкретно–исторического события общественной мысли первой половины – середины XIX века, а также его влияние на украинскую историческую и общественно–политическую мысль середины XIX века. Показано, что истоки славянофильства надо искать в начале XV века, когда в обществе активно обсуждались две основные проблемы – отношение церкви к ереси и упадок морали в монастырях. В начале XVI века выдвигается идея Москвы как третьего Рима, которая на протяжении XVI века становится главной идеологией Русского государства под названием – «Москва – Третий Рим». Влияние и отклики этой теории нашли отражение в идеях славянофилов в середине XIX века. Указывается, что славянофильство разработало своеобразную идею исторического развития России, а также отобразилось во взглядах и деятельности украинских ученых.

Ключевые слова: славянофилы, славянофильство, славянофильская идея, XIX век, общественная жизнь.

* * *

УДК 94:373(477)«183..»

Лазоренко В. В.,
аспірантка кафедри історії України факультету
історичної освіти, Національний педагогічний
університет ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ),
k2020192@gmail.com

ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ЗВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ГІМНАЗІЇ ТА УЧИЛИЩА В 30-Х РР. XIX СТ. У КИЇВСЬКОМУ УЧБОВИМУ ОКРУЗІ

У статті на основі архівних матеріалів розглянуто процес впровадження «Положення про учбові округи» та формування Київського учбового округу. Проаналізовано повноваження, що були надані попечителям округів та вимоги до претендентів на вчительські посади станом на 1835 р. Викладено основні нововведення, що впроваджувалися у питанні підготовки вчителів приходських, повітових училищ та гімназій Лівобережної України із затвердженням в імперії «Правил випробування осіб...» 1839 р. Подано детальну характеристику «випробувань» починаючи з ведення протоколу ради та завершуючи затвердження посади вчителя. Розглянуто категорії вчителів, які звільнялися від проходження атестації. У майбутньому актуальним виглядає питання дослідження змін вимог до вчителів в період ідеологічного тиску, економічних та політичних змін у Російській імперії.

Ключові слова: вчительські кадри, претенденти, звання вчителя, вимоги, гімназії, училища, учбовий округ.

На даний час наша освіта переживає етап нових перевтілень та трансформацій. Це є результатом проведення реформ в країні метою яких є зміна старих шаблонів, піднесення до рівня провідних європейських країн. Перед вчителями поставлено завдання пристосуватися до нових програм, навчитися працювати з ними. На сьогоднішній день школа потребує оновленого вчителя, який міг би з легкістю використовувати новаторські методи викладання, вносити чи пропонувати прогресивні зміни для покращення нової української школи.

На фоні цих змін у шкільній системі актуальною постає проблема підготовки вчительських кадрів та відповідно вимог, що висувалися перед ними. Нашим завданням є дослідити процес відбору і особливі умови отримання звання вчителя у 30 роках XIX ст. у Російській імперії. Запровадження нововведень в Київському учбовому окрузі і їх поширення на всі освітні заклади у Російській імперії, говорити про те, що царська влада проводила централізаторську політику у сфері освіти, намагаючись уніфікувати її і підвести під стандарти, які давали змогу контролювати одну найважливіших галузей держави. Мета нашої роботи є розкриття основних критеріїв щодо вчителів, які бажали отримати дозвіл на педагогічну діяльність на території Лівобережної України.

Історіографічний огляд даної проблеми вказує на те, що питання підготовки вчительських кадрів наприкінці 30-х рр. XIX ст. було дотичним до більш широких проблем, а саме становище освіти, заснування університетів та інше. Проте, ми можемо виокремити праці Милька В. [2; 3], Шандри В. [8], Телегуз І. [7] та ін.

В 1839 р. завершується формування адміністративно–територіальних кордонів учбових округів (включення, відповідно до указу від 26 квітня 1839 р., навчальних закладів Полтавської губернії до Київського учбового округу) [3, с. 22]. Вже на 1840 р. територія Лівобережної України, а саме Чернігівська (1832 р.) і Полтавська (1839 р.) губернії входили до Київського учбового округу, крім них входили також такі губернії: Київська, Волинська та Подільська. Це був один із трьох округів, що ділили на території України на той час.

Як відомо, 1835 р. було прийнято «Положення про учбові округи», яке суттєво змінювало порядок,